

הלל רוזנהיים

מקום ראשון – תשפ"ה

”יש קץ לימי הרעה”

ממשאלה עתידית – לציפייה פעילה

א

במהלך ימי החנוכה של שנת תשפ"ב פורסם סרטון שצולם רגעים אחר הדלקת נרות החג בביתו של הרב חיים דרוקמן¹, בהשתתפות תלמידים ומשפחה, בעת שירת המזמור ”מעוז צור”.

בבית האחרון של המזמור, שחובר לפני לפחות מאות שנים, בעת פרעות קשות ומסעות צלב, נאמר: ”חשוף זרוע קודשך, וקרב קץ הישועה, נקום נקמת דם עבדיך מאומה הרשעה. כי ארכה לנו השעה, ואין קץ לימי הרעה, דחה אדמון בצל צלמון, הקם לנו רועים שבעה”.

תחושותיו של המשורר, ושל עם ישראל כולו, כפי שהם מבוטאות בבית זה, הן תחושות של מציאות חשוכה לחלוטין, בלי נקודת אור באפלה. אומנם המחבר מאמין ומייחל למציאות של נקמה וגאולה, אך הוא מדגיש כי במבט הפשוט על המציאות אי אפשר לראות היתכנות כזאת, ודומה לכול כי ”אין קץ לימי הרעה”, חס וחלילה.

אומנם, באותו סרטון מפורסם, בעת שירת בית זה, נראה הרב קוטע בחדות את השירה ואומר: ”למה אין קץ לימי הרעה? יש קץ לימי הרעה!... לפני אלף שנות גלות היה אפשר להגיד: 'אין קץ'... היום חייבים להגיד: 'יש קץ לימי הרעה!'”.

¹ במהלך המאמר, כל אזכור ”הרב” – מכוון לרב חיים דרוקמן.

תיקונו של הרב למזמור עורר תמיהות רבות בקרב מי שאינו בקיא במשנתו הסדורה של הרב. במבט פשוט נראה שמשמעות השינוי שערך הרב הוא שכבר הגיע הקץ לימי הרעה בצורה מוחלטת, שאין יותר צרות כלל, אין רעות, והכול טוב. הבנה כזאת תעורר תמיהה גדולה – הייתכן שהגענו אל הגאולה השלמה? אומנם אנו נמצאים בתהליך היסטורי של שיבת ציון, אך עדיין – אפשר לומר שזה הקץ במלואו?

בשמחת תורה תשפ"ד, בתוך שנת האבל על הרב, הזדעזעה הארץ. אויבינו, חיות טרף, ערכו טבח מחריד בבני עמנו, בהיקף ואכזריות שלא נראה כמותם מימי השואה. אלף ומאתיים קדושים עלו בייסורים השמיים, הלב שותת מדם.

ובסדק שהולך ונפער מתגברת השאלה – זאת הגאולה שהבטיחו לנו? האם באמת יש קץ לימי הרעה?

במהלך המאמר אנסה לתת מענה לשאלות הגדולות שבוערות בקרבנו, באמצעות עיון מקיף בכתבי הרב², שהם כמים קרים על נפש עייפה. כיצד ייתכן הסתר פנים כה גדול בתקופת הגאולה? מהי מטרת הייסורים האלה? מהו החזון והמבט שאיתו עלינו לצעוד בשעות הקשות? ואילו מעשים שלנו הם תולדות של אותה השקפה?

מתוך עיון בתשובות המנחמות שמלמדנו הרב, נראה שיתקבל מענה על השאלה הגדולה – מהי משמעות הקריאה הגדולה ש"יש קץ לימי הרעה"?

ב

אחרי כמעט אלפיים שנות גלות, חסר עם ישראל לארצו. האומה הבזויה והרדופה הופכת שוב לעצמאית. שלטון ישראלי, צבא ישראלי, אומה מאוחדת באדמתה. חזון הגאולה הנבואי הולך וקורם עור וגידים לנגד

² המייסודים על תורתו של הראי"ה קוק ובנו – מורו ורבו של הרב – הרצי"ה.

עינינו. אחרי כל כך הרבה שנים, נראה שוב שעם ישראל חי. לכל מי שמביט על המציאות אין ספק – הגאולה החלה!

ובעם ישראל כולו ידוע וברור – חורבן שלישי לא יהיה! כלשון הראי"ה קוק (אורות, אורת התחיה, כו): "מאמין הוא העם כולו שאין גלות עוד אחרי הגאולה ההולכת ומתחלת שלפנינו"³. דווקא בעקבות ידיעה זו מתעוררת התמיהה הגדולה – כיצד ייתכן שאנו רואים נסיגות בתהליך הגאולה? שעדיין יש קשיים, רוע וייסורים?

חשוב להדגיש כי הרב מעולם לא ניסה להתעלם מהקשיים ולומר שאינם קיימים, או לגמד אותם ולהציגם כחסרי ממשות. אדרבה, הרב, שידע להתבונן במציאות בעין מפקחת, היה מודע היטב לקשיים ולרוע הפוקדים את עמנו בתהליך הגאולה, ולא זלזל בהם מעולם. דווקא בשל כך, מתוך מבט אמוני ותורני על המציאות, עסק הרב רבות בשיעוריו, כתביו ודבריו בניסיון להסביר מהי מגמת הקשיים ומטרתם⁴.

בניגוד לתפיסתנו הראשונית, שמציאות הקשיים סותרת את תהליך הגאולה, הרב חוזר במקומות רבים על יסוד מופלא – הקשיים עצמם הם **מבשרי הגאולה!**

הרב מביא⁵ את שמופיע בתלמוד הירושלמי, שגאולת ישראל היא כמו איילת השחר שבקע אורה – בתחילה קמעא קמעא, כל שהיא הולכת – היא רבה והולכת. ממשל זה מדייק הרב הבנה חשובה:

קודם הפצעת האור הראשון, שורר החושך הנורא ביותר –
כך הוא בטבע, וכך גם בתהליך הגאולה... "שאינ לך אפילה
יותר גדולה מאותה שעה הסמוכה לשחר" (שחר טוב, עמ' 33).

³ ידיעה זו, המסורה מדור לדור, מגובה במקורות רבים בתורתנו הקדושה ובצדיקי כל הדורות. עיין באריכות בספרו של הרב: קמעא קמעא א, יא.

⁴ ראה: הקדמה לספר קמעא קמעא; ואשיבה, עמ' 33.

⁵ קמעא קמעא, עמ' 13-14; בחיל וברוח, עמ' 290.

מדוע זה ככה? מסביר הרב⁶ – כשכוח מסוים מגיע לקיצו, הוא עושה הכול כדי "לנצל" את רגעיו האחרונים, אך באמת, עוד רגע, והוא דועך. כך בעניינינו – קודם שזורח האור, קודם שבאה הגאולה – החושך והגלות מאמצים את מרב כוחותיהם כנגד הכוחות המאיימים עליהם, והאפלה גוברת ורבה.

אומנם, נצטרך לשאול את עצמנו: מובן הדבר לגבי החושך שלפני תחילת הגאולה, אך כעת, בתוך תהליך הגאולה – ייתכן חושך? אכן, מוכיח הרב, גם בגאולה יש שלבים, ולפני אור חדש עלול להגיע חושך גדול (קמעא קמעא, עמ' 132):

"דוֹמָה דוֹדֵי לְצָבִי" (שיר השירים ב, ט) – מה צבי זה, נראה וחוזר ונכסה... כך גואל האחרון, נגלה להם וחוזר ונכסה מהם..." (שיר השירים רבה, ב, ג). גם כשהגואל האחרון כבר מתחיל להתגלות, כאשר הגאולה מתחילה להופיע, היא חוזרת ומסתתרת... (-אד) אל לנו להתייאש מירידות ונפילות, הן רק חלק מתהליך הגאולה, הגואל אמנם נסתר לרגע – אך מיד ישוב ויופיע!

מתברר אפוא כי החושך וההסתר המגיעים לפני תהליך הגאולה ובמהלכה, ממש מבשרים על בוא הגאולה, ואחריהם יופיע אור גדול. הרב אף הוסיף וחיידד, שהחושך מתרבה מפני שהוא עוד מעט יכלה סופית, ואלו ה"פרפורים" האחרונים שלו. אבל עדיין אין זה מספק, משום שמוסיפה לרחף שאלה בחלל – מדוע אנו זקוקים לחושך לפני האור? כיצד הוא יכול לקדם אותנו?

"אַל תִּשְׁמָחִי אִיבְתִּי לִי, כִּי נִפְלְתִי – קָמְתִי, כִּי אָשֵׁב בַּחֲשָׁךְ – ה' אֹר לִי"
(מיכה ז, ח) – תמוה מאוד! אילולא הייתי נופל, לא הייתי צריך לקום! למה
לא להישאר תמיד זקוף, באור?

אלא, אומר המדרש (ילקוט שמעוני נ"ד, תרכח): "כִּי נִפְלְתִי קָמְתִי" –
אילולא שנפלת, לא קמתי. "כִּי אָשֵׁב בַּחֲשָׁךְ ה' אֹר לִי" – אילולא שישבתי
בחושך, לא היה אור לי. מסביר זאת הרב⁷:

כדי להגיע לתקומה גדולה יותר מהמציאות הישנה, יש
צורך בנפילה וישיבה בחושך... אי אפשר לחשוב על מציאות
משוכללת יותר כאשר רובצים במציאות נושנה ורדודה. יש
צורך בחורבן, בנפילה ובחשיכה כדי להקים הכל מחדש –
אך הפעם בצורה מרוממת יותר ועילאית יותר!

בכמה מקומות⁸ ממשיך את הרב לצמיחה של צמח – הצמיחה החדשה
של הצמח מתחילה רק לאחר הריקבון של הזרע. כדי שחיים חדשים יצאו
בעולם, חייבים ריקבון של המדרגה הקודמת⁹.

במקומות אחרים¹⁰ חוזר הרב על יסוד זה דרך דבריו של מורו ורבו
הרצי"ה קוק. הרצי"ה שואל על הפסוק (תהלים מו, ט): "לָכֹן חָזַן מִפְּעֻלוֹת
ה', אָשֵׁר שָׁם שְׁמוֹת בְּאֶרֶץ". לכאורה הפסוק אינו ברור – המילה "שמות"
היא מלשון שממה, ושממה נראית הפוכה לגמרי מ"מפעלות" של בניין
ויצירה! מסביר הרצי"ה שמי שמביט על המציאות במבט של חזון ("לכו
חזו") מבין שגם החורבן הוא חלק מתהליך הבנייה! ה"שמות" גם הם

⁷ לזמן הזה, תמוז, "התעניות יהפכו לימים טובים". וכעין זה בקמעה קמעה, עמ' 118.

⁸ שם, וכן קמעה קמעה עמ' 15, בחיל וברוח עמ' 291

⁹ והגאולה נמשלה לצמח: "את צמח דוד מהרה תצמיח", "כִּי הִנְנִי מְבִיא אֶת עֲבָדֵי
צְמַח" (זכריה ג, ח) – מפרש הרד"ק: "זהו מלך המשיח".

¹⁰ בחיל וברוח, עמ' 227; קמעה קמעה, עמ' 117; לזמן הזה, "התעניות יהפכו לימים
טובים".

"מפעלות ה'"! כשרוצים לחדש שכונה ישנה, מוכרחים להרוס את בתיה הישנים לפני שבונים בתים חדשים. כל מי שמודע לתוכנית הבנייה מבין שההרס הראשוני, גם הוא חלק מתהליך הבניין.

זהו יסוד מוסד בתורתו של הרב – בתוך הקושי עצמו טמון אור גדול! הרב מרבה¹¹ להביא את דברי הגר"א על הפסוק (ירמיהו ל, ז): "וַיֵּצֵא צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וַיִּמְנָה יוֹשָׁע", מהצרה עצמה תצא ישועה – מכיוון שהחורבן הוא מאפשר את הבניין הבא. מה"שמות" – יצאו "מפעלות".

הדוגמה שנתן לכך הרב (ואשיבה, עמ' 37) היא השואה הארורה. דווקא בתקופה שהחלה בעם ישראל התעוררות לאומית = חווה העם את ההשמדה הגדולה והמזוועה בהיסטוריה. זה היה חורבן עצום, אך בעקבותיו נוצרה ההזדמנות להקמת מדינת ישראל.

בשמחת תורה חווינו טלטלה גדולה, החורבן היה עצום. המכה הייתה גדולה כל כך, שאיתה יחד קרסו כל הקונספציות ואחיזות העיניים שרבים בעם ישראל היו אחוזים בהן. נראה כי כבלי גלות מחשבתיים רבים נותקו מעלינו בעל כורחנו בשמחת תורה. דווקא לאחר שפקדה אותנו צרה גדולה כל כך, עולה האפשרות לבניית קומה חדשה בעם ישראל, בתפיסותיו ומעשיו¹².

ד

ראינו עד כה את המהפך המחשבתי שמחולל אצלנו הרב – החורבן הוא המנוף לתקומה.

¹¹ לדוגמה: בחיל וברוח, עמ' 71; 300; קמעא קמעא, עמ' 127.

¹² חשוב להדגיש כי אין כוונתנו ח"ו לומר שה' תלוי ברוע הנאצים או ערביי עזה לקידום הגאולה. הגאולה אינה תלויה ברוע, והרוע הוא תולדת בחירתו החופשית של האדם. אלא שגם את המציאות הרעה ה' מנווט לישועה וקידום הגאולה, ולמפרע מסתבר שה"שמות" הם "מפעלות". עיין באריכות בספר "ואשיבה" שם.

בכל זאת נצטרך לשאול: מה נשתנה בין דורנו זה לשאר הדורות? הרי גם אם נאמר ש"ממנה ייושע" – לכאורה זה נכון תמיד, ואין נפקא מינה מעשית בין אמונה זו בכל הדורות – לבין אמונתנו כעת, בדור הגאולה.

אולם, עולה מדברי הרב שזה ודאי אינו נכון, מכיוון שדורנו שונה מכל הדורות – בימינו כבר התחיל לזרוח אור הגאולה לנגד עינינו!¹³ אצלנו, הנמצאים עמוק בתוך תהליך הגאולה, הביטחון והציפייה לישועה שונים בתכלית! האמונה כי חורבן שלישי לא יהיה, עם הידיעה שהצרות כולן מכוונות לטובה ולמגמה הנצחית של גאולה שלמה, יוצרות בנפשנו שתי תנועות משלימות: ביטחון גמור בה', לצד רצון ודרישה לקידום מעשי מצידנו של הגאולה. אנו עומדים בתוך המהלך האלוהי ורוצים להיות שותפים לו. מתוך המבט הניצחי אנו כוספים לצעוד בעצמנו, קמעא קמעא, אל עבר החזון השלם.

בדור הגאולה אנו נדרשים לציפייה לישועה, שיש בה מבט אמוני נצחי, עם ציפייה מעשית ופעילה. עלינו להתבונן באירועי ההווה מתוך מבט נצחי, לחשוף כיצד הם מקדמים לישועה וממילא מתעורר בנו הרצון להמשיך לפעול כל הזמן לקידומה (בחיל וברוח, עמ' 212). הציפייה כאן היא מלשון **צופה**, כמו חייל בעמדת השמירה הדרוך ומצפה כל העת לשינוי שיבוא, וברגע האמת הוא יודע לפעול בהתאם ולהגיב למציאות שלפניו.¹⁴

אפשר להביא משל שיש בתוכו את כל דברינו עד כה. הנביא אומר (ישעיהו סו, ט): "הֲאֵינִי אֶשְׁבֵּיר וְלֹא אֹלֵייד? יֹאמֵר ה', אִם אֵינִי הַמּוֹלֵיד וְעֲצָרְתִּי? אָמַר אֱלֹהִים". כותב על כך הרב¹⁵:

¹³ עיין: קמעא קמעא, עמ' 130; בחיל וברוח, עמ' 299.

¹⁴ עפ"י עולת ראי"ה. עיין: בחיל וברוח, עמ' 213.

¹⁵ מעובד מתוך: בחיל וברוח, עמ' 71; אורות עציון, כט. ועיין עוד בקמעא קמעא, עמ'

אנו נמצאים ב"חבלי משיח" הדומים לחבלי לידה, ומשמעות הדברים היא שתהליך הגאולה שהחל בדורות האחרונים אינו עתיד להפסק ולעצור... חבלי הלידה של האישה כואבים ומייסרים מאוד – וכך גם חבלי משיח... אולם, כשם שלאחר חבלי הלידה של האישה, מגיע לעולם ילד, שאין יקר ממנו – כך גם מחבלי הלידה של האומה מופיעה וזורחת נשמת האומה!

וכשם שהכורעת ללדת מבינה כי כל ציר המייסרה מקדם את בואו לעולם של תינוק חדש – כך אנו מאמינים שכל הצרות והמכאובים שאנו חווים בדורנו מקרבים את הופעתה השלמה של הגאולה...

מי שמאמין שכל מה שקורה לעינינו הוא חלק מתכנית א' להיות – איננו מתייאש! הוא בטוח שיתקיים (תהלים צד, יד):
"כִּי לֹא יִפְּשׂ ה' עֲמוֹ, וַיִּנְחָלְתוּ לֹא יִעָזֵב". ולא רק שאינו מתייאש, אלא מבין שאנו מחויבים להכיר בתוכנית, להזדהות איתה ולפעול על פיה.

צריכים אנו להביא את העם להסתכלות אמיתית, לפקחת עיניים, עד שיהיה כל העם שותף לקדוש ברוך הוא בתוכנית הזאת – להיות שותף עם א-ל.

ה

קעת מובן ומתבקש השינוי בפיוט "מעוז צור".

בעומק הגלות החשוכה, המבט התמידי היה בלי אור בקצה המנהרה. החיים היו בתחושה ש"אין קץ לימי הרעה". האמונה קיימת, אך כמשאלה עתידית, בלי אחיזה במציאות.

בימינו, ימי גאולה, נדרשים אנו לשיר: "יש קץ לימי הרעה". אין הכוונה שאין רע יותר, אלא שביכולתנו להבחין ולדעת מתוך הרעה שיש קץ! אנו יודעים ובטוחים – הוא כאן! מי שמתרגל להביט על המציאות במבט של "יש קץ לימי הרעה", אמונה אינה מצטמצמת רק לבוא הישועה – אלא הוא עצמו מביא אותה! הוא צופה בישועה הקרובה – ומקרב אותה! הוא קורא: "הנני!"

כל תורתו, פועלו ודמותו של הרב באו מתוך מבט אמוני-מעשי זה על המציאות. בסוגיות ציבוריות, חינוכיות, תורניות ומחשבתיות, הביט הרב תמיד מתוך מבט ה"יש קץ", מבט שאינו מפחד להתמודד עם שאלות וקשיי ההווה, מתוך נטיעה עמוקה בחזון הנצח; מבט שקריאתו של אברהם אבינו: "הנני" עומדת תמיד לנגד עיניו¹⁶. בתורתו ופועלו הטמיע הרב בדור שלם, במודע ושלא במודע, את הקריאה: "יש קץ לימי הרעה!".

במלחמת שמחת תורה התגלו שני דברים: התגלה כיצד עם ישראל מאמין בה', מאמין בגאולה, דורש משיח. והתגלה עד כמה כל אחד בעמנו מוכן למסור את נפשו בשביל לשים קץ לימי הרעה, בשביל לקרב בעצמו את הישועה, למגר את הרע ולהוסיף אור.

בבי' בטבת ה'תשפ"ד, בציון שנה לפטירת הרב, התקיים ערב נשים לזכרו, תחת הכותרת: "יש קץ לימי הרעה". מי שהייתה אמורה להנחות את הטקס היא הדס לוינשטרן, תלמידתו של הרב, אך יום קודם, בא' בטבת, נפל בעזה בעלה, רס"ם הרב אלישע לוינשטרן. עם נפילתו של בעלה, מתוך גבורה עצומה, ביקשה הדס כי למרות הכול, יתקיים הערב.

¹⁶ מפאת חוסר המקום איננו יכולים לפרט, אך המתבונן יבחין שכל תחנה בחיי הרב לוותה במבט נצחי-מעשי זה. מ"בני עקיבא", על שלל תפקידיו, חבר כנסת, ראש מערך הגיור, רב ומחנך, ועוד. חזון גדול המוביל למעשים קטנים, בלי לפחד מהתמודדות עם קשיים ותהליכים.

בו' בטבת ה'תשפ"ד, נפל בקרב בעזה רס"ר מעוז פניגשטיין. במהלך הלווייתו החלו לשיר בני המשפחה את ביתו האחרון של "מעוז צור". כאשר הגיעו למילים האחרונות, גבר קול המשפחה על קהל המשתתפים, כשהם מדגשים במילים האחרונות: **"ויש קץ לימי הרעה"**.

הדס לוינשטרן ומשפחת פניגשטיין ביקשו בשעה הקשה מכול לבטא את רחשי ליבו של הדור, את רוחו העצומה, את התביעה העמוקה והביטחון הנצחי: **ארכה לנו הישועה – ויש קץ לימי הרעה!**